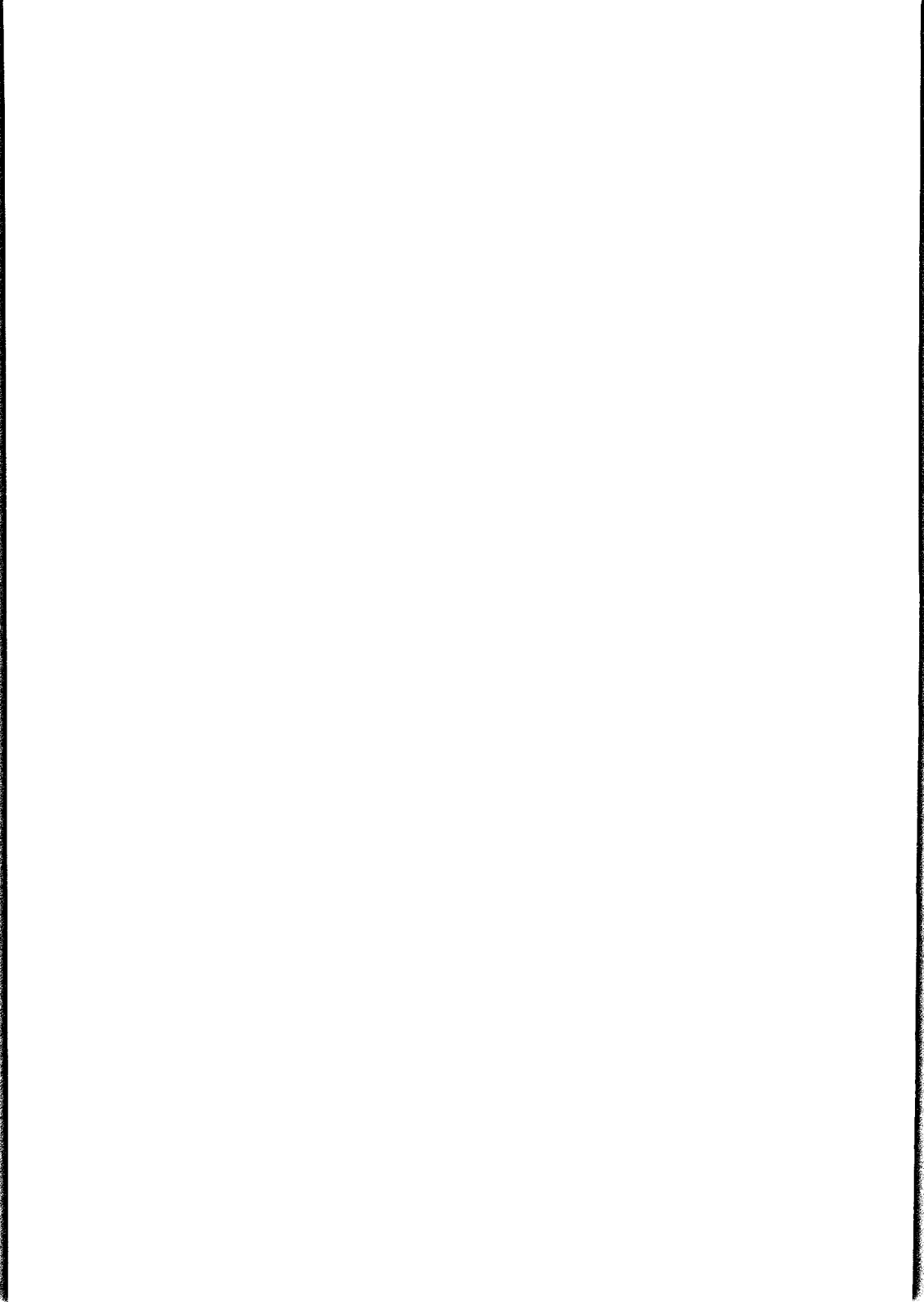

*Moderne militaire slagkracht
in de 3e dimensie*

Het Commando Luchtstrijdkrachten in 2020-2030

*Moderne militaire slagkracht
in de 3e dimensie*

Toekomstvisie

In deze Toekomstvisie Commando Luchtstrijdkrachten 2020 - 2030 worden de hoofdlijnen aangegeven van ontwikkelingen van de Nederlandse luchtstrijdkrachten in de komende decennia. Deze visie is richtinggevend voor de toekomstbestendigheid van het luchtwapen. Een belangrijk vertrekpunt is de ervaring met de aaneengesloten inzet van alle wapensystemen van de Nederlandse luchtstrijdkrachten gedurende afgelopen decennia. Deze inzet van luchtstrijdkrachten heeft in uiteenlopende scenario's het verschil gemaakt.

Dit document sluit aan bij diverse kaders en analyses, in het bijzonder de Militair Strategische Visie en de verschillende studies die voortvloeien uit het project Defensie Verkenningen. De toekomstvisie is gebaseerd op het combineren van inzichten in de veiligheidssituatie en ontwikkelingen op het gebied van het opereren in de derde dimensie. Daarmee wordt richting gegeven aan een relevant Commando Luchtstrijdkrachten.

Ook in de toekomst zijn de kenmerken van de luchtstrijdkrachten een hoogwaardige kwaliteit en flexibele inzetbaarheid voor zowel gezamenlijk optreden als zelfstandige inzet van het luchtwapen. Ik ben ervan overtuigd dat door gerichte investeringen in mensen en middelen het Commando Luchtstrijdkrachten zijn prominente plaats binnen de Nederlandse krijgsmacht gestalte kan blijven geven.

Deze toekomstvisie is afgestemd met de Commandant der Strijdkrachten.

Jac Jansen

Luitenant-Generaal

Inhoud

1.	Inleiding	5
2.	Relevantie van het Luchtwapen	5
3.	Relevante trends in de veiligheidssituatie	6
4.	Trends aangaande het luchtwapen	8
5.	EOC-en en het Luchtwapen in 2030	10
6.	Ontwikkelingen van het CLSK naar 2020-2030	15
7.	Ter afsluiting	22

1. Inleiding

Nederland voert een actief buitenlands beleid en levert een relevante bijdrage aan de internationale vrede en veiligheid. De Nederlandse krijgsmacht is één van de meest in het oog springende instituties die hierin een taak heeft. Inzet van de krijgsmacht biedt de mogelijkheid om in diverse situaties adequaat te reageren, een interventie snel te starten of te beëindigen en tijdens een operatie snel te escaleren en/of de-escaleren in geweldsintensiteit. Binnen de Nederlandse krijgsmacht beschikt het Commando Luchtstrijdkrachten over unieke capaciteiten ter invulling en ondersteuning van Nederlandse politiek-militaire ambities. Daartoe zijn onze luchtstrijdkrachten inzetbaar in samenhang met andere luchtmachten (*Combined*) en in een nauwe samenwerking met andere krijgsmachtsdelen (*Joint*).

Doel van deze toekomstvisie is te schetsen langs welke lijnen het Commando Luchtstrijdkrachten zich richting 2020-2030 ontwikkelt.

2. Relevantie van het Luchtwapen

Elke plek op aarde is bereikbaar binnen een etmaal vliegen. Dat gegeven bepaalt in belangrijke mate de waarde van het gebruik van het luchtruim, de derde dimensie. Voor een krijgsmacht vormen de luchtstrijdkrachten bij uitstek het middel om die derde dimensie optimaal te benutten. Het luchtwapen heeft een specifieke mix van inherente eigenschappen en capaciteiten, waarmee snelle inzet over grote afstanden mogelijk is. Met deze karakteristieken kan het luchtwapen een grote bijdrage leveren aan de taakuitvoering van de krijgsmacht waar en wanneer dat wordt verlangd, op zowel het strategische als het tactisch-uitvoerende niveau. Daarbij gaat het bijvoorbeeld om het uitschakelen van capaciteiten van tegenstanders, het observeren van gebieden, het beïnvloeden of afschrikken van tegenstanders, het ontzeggen van toegang tot gebieden, het afdwingen van gewenst gedrag of het transporteren van mensen en middelen. Met zijn brede palet aan inzetopties heeft het luchtwapen zich ontwikkeld tot een flexibel en proportioneel inzetbare capaciteit.

De afgelopen decennia is het luchtwapen in het kader van uiteenlopende politiek-militaire ambities vrijwel continu ingezet. Daarbij ging het bijvoorbeeld om een zelfstandige inzet van het luchtwapen als een eerste en initiërende militaire actie in een internationaal verband van luchtmacht-eenheden. Daarnaast is ook vaak sprake geweest van een belangrijke voorwaardenscheppende en ondersteunende rol van het luchtwapen bij een diversiteit aan operaties van andere krijgsmachtdelen. In dat kader was de inzet van het luchtwapen vooral gericht op ondersteuning en bescherming van eigen eenheden en bevolkingsgroepen.

Bovenstaande analyses van het taakveld en de inzet van het luchtwapen gelden onverkort voor de Nederlandse luchtmacht. De afgelopen decennia zijn Nederlandse luchtmacht operationeel ingezet in uiteenlopende operaties ten behoeve van alle drie de hoofdtaken van de Nederlandse krijgsmacht. Daarbij zijn alle hoofdwapensystemen¹ van het Commando Luchtmacht operationeel ingezet binnen alle niveaus van het geweldspectrum, om bewapend te interveniëren, hoogwaardige luchtverdediging te genereren, inlichtingen te verkrijgen, of te transporteren. Ook wordt het luchtwapen dagelijks en continu ingezet in het kader van de bewaking van het Nederlandse luchtruim, *Search and Rescue*, kustwachttaken, rampenbestrijding, rechtshandhaving of het leveren van humanitaire interventie en hulpverlening. De Nederlandse luchtmacht zijn veelal gelijktijdig ingezet op verschillende locaties, wereldwijd en binnen de grenzen van het Nederlandse Koninkrijk. Tevens was en is daarbij sprake van een grote diversiteit aan scenario's en omstandigheden waaronder moest worden geopereerd.

De afgelopen 20 jaar zijn de Nederlandse luchtmacht met alle wapensystemen intensief ingezet. Tijdens diverse missies hebben de ingezette zee- en grondmacht kunnen en moeten rekenen op ondersteuning vanuit de derde dimensie. Van groot belang bleek dat inzet van het luchtwapen voor bescherming van eigen eenheden het mogelijk maakt de veiligheidsketen in eigen handen te houden.

Binnen onze krijgsmacht is de bijdrage door luchtmacht dan ook een vanzelfsprekende voorwaarde en daardoor een onmisbaar aspect geworden in de voorbereidingen op en uitvoering van de operationele taken. Vanuit deze ervaringen is het de verwachting dat in de toekomst een onverminderd groot beroep op mensen en middelen van het Commando Luchtmacht zal worden gedaan.

3. Relevante trends in de veiligheidssituatie

Wereldwijde trends vormen de achtergrond van de veiligheidsrisico's waarmee Nederland kan worden geconfronteerd. In de Beleidsbrief Wereldwijd Dienstbaar, de Militair Strategische Visie, de Strategische Kennisagenda en in de context van het project Defensie Verkenningen worden analyses gegeven van mogelijke ontwikkelingen in veiligheidssituaties. Daaruit blijkt dat sprake is van onder andere grote aantallen actoren, zowel nationaal als internationaal, van veranderende machtsverhoudingen en van

---

¹ *Commandovoering, Jachtvliegtuigen, Helikopters, Luchttransport en Geleide Wapens.*

ontwikkelingen in de globalisering, technologie, demografie, klimaatverandering en grondstoffenschaarste. Op basis van de geïnventariseerde risico's, is het aannemelijk dat toekomstige conflictsituaties zich zowel regionaal als mondiaal, maar bovenal in veel uiteenlopende verschijningsvormen zullen voordoen. In dat kader moeten we borgen dat ook situaties worden beschouwd die gedurende langere tijd niet zijn voorgekomen.

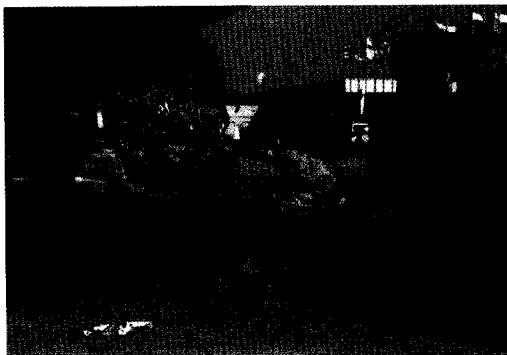
Van belang blijft te onderkennen dat conflicten en rampen van alle tijden zijn en dat in een tijdsbestek van twee decennia grote verschuivingen mogelijk zijn in het internationale stelsel, de veiligheidssituatie en de bedreigingen waarmee we geconfronteerd kunnen worden. Rekening moet worden gehouden met een breed scala aan scenario's en omstandigheden die uiteen kunnen lopen van traditionele inter-statelijke conflicten, tot spanningen als gevolg van schaarste aan grondstoffen en energie, proliferatie van massavernietigingswapens, digitale kwetsbaarheid, irreguliere dreigingen, terrorisme, grensoverschrijdende criminaliteit of instabiliteit veroorzaakt door fragiele of *failed states*. Evenzo kan sprake zijn van het inzetten van de krijgsmacht voor rampenbestrijding of humanitaire noodhulp/-interventie. Rekening moet worden gehouden met een verdergaande proliferatie van kennis en ervaring op het gebied van geavanceerde wapensystemen binnen nu minder ontwikkelde landen en partijen. De voortschrijdende ontwikkeling van de mondiale digitale- en informatiesamenleving versterkt deze trend en leidt ertoe dat ook in de cyber-omgeving zelf meer sprake zal zijn van militaire en veiligheidsbelangen. Potentiële tegenstanders kunnen zo in toenemende mate onze zwakheden bloot leggen. In verschillende delen van de wereld wordt momenteel substantieel geïnvesteerd in de ontwikkeling van strijdkrachten in het algemeen en luchtstrijdkrachten in het bijzonder. Er moet dus ook rekening worden gehouden met scenario's waarin een substantiële dreiging vanuit de derde dimensie aan de orde is. Tegenstanders zullen niet alleen over geavanceerde grondgebonden en vliegende systemen kunnen beschikken, maar die ook kunnen combineren met asymmetrische middelen en strijdmethoden.

In afgelopen decennia is veel aandacht gericht op conflicten aan de randen van het NAVO-verdragsgebied. Het is de verwachting dat in deze grensregio's van het verdragsgebied instabiliteit zal blijven bestaan. Daarnaast zal er nadrukkelijk aandacht zijn voor en betrokkenheid bij mondiale conflicthaarden. Dit hangt nauw samen met het streven om potentiële dreigingen zoveel mogelijk direct aan de bron te beheersen of te bestrijden. Binnen deze mondiale oriëntatie mag niet worden uitgesloten dat, mede door de toenemende verwevenheid tussen interne en externe veiligheid, ook veiligheidsrisico's in en rond het Nederlandse Koninkrijk aan de orde zullen zijn.

Naar verwachting zal de NAVO in de toekomst een belangrijke rol blijven vervullen in het kader van de internationale veiligheidspolitiek, als een hoeksteen van het natio-

nale veiligheidsbeleid. Naast de NAVO wint de EU aan belang. Vooral op politiek en sociaal-economisch gebied vormt de EU een waardevolle aanvulling op het terrein van *Development* en *Diplomacy*. Op deze gebieden past een rol van de EU dan ook goed bij de 3D-benadering² van het Nederlandse veiligheidsbeleid. De EU zal op militair gebied een belangrijke basis blijven vinden in de capaciteiten die in de Europese lidstaten en in NAVO-verband beschikbaar zijn. De VN blijft op mondiaal terrein een belangrijke rol spelen, waarbinnen de krijgsmacht een bijdrage kan leveren. Naast optreden in enig verband van bestaande bondgenootschappen is denkbaar dat de Nederlandse krijgsmacht wordt ingezet in een gelegenheidscoalitie van "willing and able" staten.

De Nederlandse maatschappij mag en zal verwachten dat onze krijgsmacht in alle situaties is voorbereid op en toegerust voor een flexibele, effectieve en geloofwaardige inzet. Het juridisch en ethisch kader zal daarbij van groot belang blijven. Dit betekent dat de krijgsmacht de komende decennia voorbereid moet blijven op een breed palet aan taken in zowel een nationale context als in enig internationaal verband.

4. Trends aangaande het luchtwapen

Beheersing van het luchtruim is en blijft een belangrijke voorwaarde voor militair optreden op en boven het aardoppervlak. Eigen eenheden kunnen pas effectief taken uitvoeren als zij enerzijds niet gehinderd worden door vijandelijke luchtstrijdkrachten en anderzijds kunnen rekenen op ondersteuning vanuit de lucht. De geschiedenis toont aan dat operaties enkel succesvol kunnen zijn als aan deze voorwaarden is voldaan. Daarbij is het cruciaal dat zee- en grondstrijdkrachten samenwerken met luchtstrijdkrachten, zodat synergie in het optreden wordt bewerksteld. Dit aspect zal de komende decennia aan belang winnen, met nieuwe kansen door de toenemende technologische mogelijkheden op het gebied van genetwerkt optreden. De noodzakelijk hoge kwaliteit van het luchtwapen vindt haar basis in de geleerde lessen en in technologische en operationele ontwikkelingen en trends. Naast aanpassingen in de wijze van optreden van het luchtwapen, zal dit ook vertaald moeten worden naar de financiële middelen die beschikbaar worden gesteld voor de toekomstige inrichting van de luchtstrijdkrachten. Hieronder zijn een aantal kenmerkende trends aangegeven.

---

² 3D: *Defense, Development and Diplomacy*

Een eerste trend is het streven naar snelle en effectieve wapeninzet. Deze trend is erop gericht om met maatwerk de gewenste effecten te bereiken en onbedoelde effecten te voorkomen. Ook het vereiste politiek-maatschappelijke draagvlak, zowel onder de eigen bevolking als in een inzetgebied, wordt door deze trend positief beïnvloed. Het luchtwapen biedt goede mogelijkheden om snel in geweldsniveau te escaleren of te de-escaleren, gericht op een proportionele schaalbaarheid van wapeninzet. Een belangrijke ontwikkeling met betrekking tot wapeninzet door lucht strijdkrachten is een toenemende precisie van bewapening onder uiteenlopende operationele omstandigheden, zowel tijdens daglicht en duisternis als tijdens slecht-weer omstandigheden. Naast een grotere precisie zijn er ontwikkelingen op het gebied van de uitwerking van bewapening. Daarbij gaat het om kleinere explosieve ladingen, maar ook om alternatieve letale en niet-letale capaciteiten. Door een grotere diversiteit aan bewapeningstypen zullen flexibiliteit en waarde van de inzet van het luchtwapen verder toenemen.

Een tweede trend is gericht op het goed onderscheid kunnen maken tussen bevriende en vijandelijke eenheden. Daarbij is de aandacht vooral gericht op het vermijden van zogenaamde broedermoord, zowel op de grond als in de lucht. De ervaring leert dat incidenten waarbij sprake is van broedermoord een belangrijke negatieve invloed hebben op het politiek-maatschappelijke draagvlak voor militaire inzet. De mogelijkheid om onderscheid te kunnen maken tussen vriend en vijand is nu reeds een belangrijke randvoorwaarde en wordt in toenemende mate onontbeerlijk om te worden toegelaten tot een operatiegebied en daar militair inzetbaar te zijn. In dit kader is het ook van groot belang om beschikking te hebben over tijdige en goede inlichtingen in het inzetgebied. Daaraan levert het luchtwapen via luchtgebonden inlichtingenvergaring een onmisbare bijdrage. In dat licht is dan ook sprake van een toenemende vraag naar luchtgebonden inlichtingenvergaring en -verspreiding (ISR³).

Een derde trend betreft de toenemende hoogtebanden van waaruit wordt opgetreden in de derde dimensie. De grote afstanden tot en binnen inzetgebieden, de toenemende behoefte aan ISR en de noodzaak tot communicatie over lange-afstand (*over-the-horizon*) leiden ertoe dat de ruimte een belangrijker rol krijgt in het opereren van de krijgsmacht. Nu al is er sprake van een grote afhankelijkheid van middelen in de ruimte, met name voor navigatie en communicatie. De verwachting is dat deze afhankelijkheid verder zal toenemen. Ook uit recente ontwikkelingen op het gebied van 'sub-orbital' ruimtereizen en 'microsatellieten' blijkt dat toepassingen in de ruimte zich verbreden terwijl de relatieve kosten lager worden. Deze trend betekent dat het domein *ruimte* voor de krijgsmacht aan belang wint⁴.

---

³ *Intelligence, Surveillance and Reconnaissance.*

⁴ *Recent heeft de Defensiestaf een studie uitgevoerd naar het belang van het ruimedomein voor de krijgsmacht.*

Een vierde trend betreft het toenemend gebruik van onbemande vliegende systemen. Op het gebied van verkenningen vanuit de derde dimensie (lucht en ruimte) zijn steeds meer mogelijkheden beschikbaar om langdurige, routinematige en/of inspannende taken, eventueel onder risicovolle omstandigheden, met onbemande systemen uit te voeren. Naast gebruik van onbemande systemen voor ISR is een ontwikkeling ingezet dergelijke systemen geschikter te maken voor andere taken, waaronder ook inzet van wapens. Het toenemend gebruik van onbemande vliegende systemen ontwikkelt zich in twee richtingen. Enerzijds is er sprake van verdergaande miniaturisatie van vliegende verkenningssystemen voor gebruik op lage tot zeer lage hoogten. Anderzijds zijn onbemande systemen voor middelbare en grotere hoogten uitgegroeid tot volwaardige middelen, die bij operationele inzet ingepast moeten worden in een gecontroleerd gebruik van het luchtruim. Deze ontwikkelingen bieden aanvullende capaciteiten en mogelijkheden, maar ook uitdagingen voor het militair gebruik van de derde dimensie.

Een vijfde trend betreft het toenemend belang van optreden in operationele en logistieke netwerken (NEC⁵). De tijd- en ruimtefactoren die met name aan de orde zijn bij de inzet van luchtmachtversterken de noodzaak om aan te kunnen sluiten op nationale en internationale netwerken. Dit stelt specifieke eisen aan de geïntegreerde operationele aansturing van de luchtmachtversterken via *Air Command & Control* als element binnen de *Joint & Combined* commandovoering. Tevens stelt het eisen aan de noodzakelijke bandbreedte van communicatiemiddelen. Actuele, betrouwbare informatie moet snel gedeeld kunnen worden met commandanten en met andere wapensystemen, ter ondersteuning van een zo snel mogelijk proces van besluitvormen, ondernemen van actie en het evalueren van acties. Langs eenzelfde lijn moeten logistieke netwerken de beschikbaarheid en inzetbaarheid van operationele capaciteiten verder bevorderen. Daarmee faciliteert deze trend de toenemende behoefte aan zowel grotere effectiviteit als meer efficiëntie van het militair optreden.

5. Essential Operational Capabilities en het luchtwapen

Zoals gesteld in de Nederlandse Defensie Doctrine dient een militaire eenheid binnen zijn militair vermogen te beschikken over diverse operationele functionaliteiten. Dit uitgangspunt vindt zijn grondslag in de *Essential Operational Capabilities* (EOC-en) zoals door NAVO opgesteld⁶. De geïdentificeerde operationele functionaliteiten zijn nauw aan elkaar gerelateerd en versterken elkaar. De EOC-en vormen een keten van specifieke kwaliteiten die in samenhang en balans de benodigde effecten kan sorteren. Het Commando Luchtmachtversterken kan een belangrijke zelfstandige rol spelen in een diversiteit aan inzetopties, al dan niet in internationaal verband. Naast deze zelfstandige rol, is bij het beschrijven van de relatie tussen de EOC-en en het luchtwapen nadrukkelijk gekeken naar

---

⁵ NEC: *Network Enabled Capabilities*

⁶ MC400/2 *Guidance for Military Implementation of Alliance Strategy*

de toekomstvisies van CZSK⁷ en CLAS⁸. In lijn met deze visies voorziet het CLSK goede mogelijkheden om de trends in maritiem optreden en landoptreden te ondersteunen of met inzet van het luchtwapen te helpen borgen. De toekomstvisie CZSK benadrukt het toenemende belang van de maritieme dimensie. In de toekomstvisie CLAS is aangegeven dat moderne conflicten vrijwel altijd op het land worden beslist. Beide toekomstvisies geven aan dat er in toenemende mate sprake zal zijn van *joint* optreden.

Het CLSK onderschrijft deze ontwikkelingen van het *joint* optreden en onderkent tevens bijdrages van andere krijgsmachtsdelen ter ondersteuning van de inzet van het luchtwapen. Het luchtwapen zal in de toekomst een veelzijdig instrument zijn van en voor de Nederlandse krijgsmacht, waarbij de gehele keten van EOC-en wordt bediend. Het Commando Luchtstrijdkrachten streeft ernaar haar bijdrage in die keten te versterken. Hieronder wordt dat vanuit de EOC-benadering beschreven.

EOC-1: Tijdige beschikbaarheid geeft uitdrukking aan het vermogen om na een zekere reactietijd een adequate en effectieve militaire aanwezigheid op te bouwen en te ondersteunen, waardoor de toegewezen taken kunnen worden uitgevoerd.

Snelheid van reageren op een gegeven opdracht als ook de snelheid van uitvoering van de inzet, tonen het intrinsieke vermogen van het luchtwapen om los van aardoppervlak en met hoge snelheid te verplaatsen. Het snel kunnen reageren wordt bevorderd door het relatief kleine onderscheid tussen de vredesbedrijfsvoering van het Commando Luchtstrijdkrachten en de werkwijze tijdens een daadwerkelijke inzet. Dit concept van *'organize as you fight'* en *'train as you fight, fight as you train'* versterkt het vermogen van het luchtwapen om haar middelen flexibel en op het juiste moment op de gevraagde plek te ontplooien. Een snelle zelfstandige inzet van het luchtwapen kan tevens gunstige voorwaarden scheppen voor ontplooiing en inzet van maritieme en grondstrijdkrachten. Het voortdurende streven naar een minimale noodzakelijke logistieke ondersteuning voor ingezette wapensystemen beperkt de vereiste logistieke keten en bevordert de snelle reactietijd en een langdurige voortzetting van een inzet.

EOC-2: Gevalideerde inlichtingen hebben tot doel een beeld van de omgeving op te bouwen door het tijdig verzamelen, verwerken en verspreiden van gevalideerde informatie teneinde te kunnen anticiperen en indien noodzakelijk reageren, op iedere situatie waarbij de veiligheid van eigen troepen en die van bondgenoten in het geding is.

In het optreden van de krijgsmacht is effectieve en efficiënte inzet zonder gevalideerde inlichtingen ondenkbaar. Een vertrouwd militair uitgangspunt is dat observatie van een gebied het best vanaf een hoogte kan plaatsvinden. Afhankelijk van het soort operatie

---

⁷ *Maritieme Visie, de Koninklijke Marine in 2030, d.d. 19 maart 2009*

⁸ *Beslissen in het gevecht, bouwen aan veiligheid, december 2008*

zal waarneming langdurig plaats moeten vinden of gedurende beperktere periodes op wisselende en verder van elkaar gelegen locaties. Het luchtwapen biedt mogelijkheden om vanuit de derde dimensie een wezenlijke bijdrage te leveren aan het verzamelen en verspreiden van inlichtingen. Internationaal wordt benadrukt dat momenteel onvoldoende capaciteiten binnen deze EOC voorhanden zijn. Extra mogelijkheden ontstaan door gebruik van middelen in de ruimte. Het belang van onbemande systemen voor deze EOC, zoals ook onderkend in de toekomstvisies van CZSK en CLAS wordt onderschreven. Door het gebruik van netwerken zijn inlichtingen snel te delen met een behoeftesteller. Tevens kan een directe koppeling worden gemaakt tussen sensor- en wapenplatform, zoals gevechtsvliegtuigen en gevechtshelikopters.

Op deze wijze kan een snelle keten worden opgezet tussen het verkennen, de besluitvorming, het inzetten van lucht-grond wapens en het evalueren van deze inzet. Alle elementen van de besluitvormingsketen worden op deze wijze effectief ondersteund.

EOC-3: Ontplooibaarheid en mobiliteit maken het mogelijk militaire eenheden met hun materieel binnen een vastgestelde tijdperiode te verplaatsen naar de gewenste plaats en vervolgens met behoud van het militair vermogen een opdracht te laten uitvoeren.

Het luchtwapen heeft een inherente ontplooibaarheid en mobiliteit omdat het zich vrij door het luchtruim boven de aarde verplaatst. Met haar luchttransportvliegtuigen en transporthelikopters beschikt het Commando Luchtstrijdkrachten over strategische en tactische mobiliteit die snel en wereldwijd inzetbaar is naar en binnen het inzetgebied. In aanvulling op en ter versterking van de transporttaak wordt een capaciteit geboden om andere vliegtuigen, zoals jachtvliegtuigen, transportvliegtuigen of AWACS⁹-radarvliegtuigen, in de lucht bij te tanken. Deze internationaal schaarse capaciteit biedt een substantiële vergroting van de reikwijdte en mogelijke inzetduur van deze vliegtuigen. De toenemende beschikbaarheid van moderne zelfbeschermingsmiddelen tegen luchtdoelwapens stelt de militaire luchttransportvloot in staat in alle delen van het geweldsspectrum te opereren. Hiermee is de Nederlandse krijgsmacht in staat snel en flexibel over grote afstanden op te treden.

EOC-4: Effectieve inzet impliceert de mogelijkheid troepen en wapensystemen effectief in te zetten in het gehele geweldsspectrum, waardoor aan het militair vermogen van de andere partij(en) afbreuk wordt gedaan.

---

⁹ AWACS: Airborne Early Warning and Control Station. .

Effectieve inzet wordt vooral bepaald door de mate waarin operationeel maatwerk kan worden geleverd in elk inzetscenario. Door het onvoorspelbare karakter van scenario's en omstandigheden is een grote mate van flexibiliteit vereist. Tijdens een inzet of gedurende de voorbereidingen zijn vooral de potentieel grote variaties in de factoren "tijd", "geografische locatie (ruimte)" en "dreigingsniveau" bepalend voor de wijze waarop een effectieve militaire inzet kan worden bereikt.

De eerder aangehaalde intrinsieke kwaliteiten van het luchtwapen bieden mogelijkheden om flexibel en snel te kunnen reageren op deze variaties. De ontwikkelingen in de kwaliteit van bewapening en het optreden in *combined* en *joint* netwerken, geven dit een extra dimensie. Met geavanceerde observatie-, transport- en wapensystemen kan het Commando Luchtstrijdkrachten een initiële militaire presentie leveren en daarmee een eerste basis leggen voor de inzet van andere delen van de krijgsmacht. Tevens kan het de ontplooiing van andere krijgsmachtdelen ondersteunen of beschermen.

EOC-5: Hoogwaardige commandovoering is gericht op het effectief leiden en besturen van eenheden en staven teneinde de opgedragen doelstellingen te realiseren.

Commandovoering is essentieel en randvoorwaardelijk voor een doeltreffende en doelmatige inzet, waarmee synergie tussen diverse wapensystemen bereikt wordt. Het Commando Luchtstrijdkrachten levert met haar mensen en middelen een bijdrage in de commandovoering van *joint* en *combined* partners. Daarbij gaat het met name om het gevechts- en verkeersleidingscentrum en de personele bijdrages aan AWACS, DARS¹⁰ en nationale en NAVO-hoofdkwartieren. Door een hoogwaardige, geïntegreerde commandovoering van luchtstrijdkrachten kan een maximale slagkracht worden bereikt voor de overkoepelende doelstellingen van een gemeenschappelijk *Joint & Combined* hoofdkwartier.

Alle platformen van de luchtstrijdkrachten vormen met sensoren en verbindingsmiddelen een onderdeel van het commandovoeringsnetwerk. Bovendien kan luchttransport bijdragen aan het uitbrengen of transporteren van mensen en middelen ten behoeve van de commandovoering. Ter ondersteuning van de nationale commandovoering binnen het Nederlandse koninkrijk of bij een expeditionaire inzet biedt het CLSK eveneens capaciteit aan. Via deze nationale en internationale structuren kan elke vorm van inzet worden ondersteund. Ervaring leert dat met name op het tactische niveau interoperabiliteit randvoorwaardelijk is om samen met coalitiepartners en andere krijgsmachtdelen op

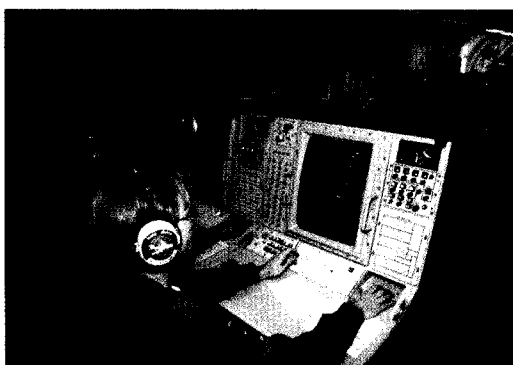
---

¹⁰DARS: Deployable Air Control Centre, Recognized Air Picture Production Centre, Sensor Fusion Post

te kunnen treden. Interoperabiliteit tussen luchtmacht is in internationaal verband reeds sterk ontwikkeld en zal zich verder verdiepen en verbreden. Op het nationale niveau (*joint*) is er een duidelijk opwaartse trend waarneembaar.

Om de nationale en internationale commandovoering de komende decennia met mensen en middelen te blijven ondersteunen en versterken, streeft het Commando Luchtmacht naar behoud en waar mogelijk verhoging van kwaliteit.

EOC-6: Adequate logistieke ondersteuning is het geheel aan activiteiten gericht op het beschikbaar stellen, het beheer van, de zorg voor, het op peil brengen en houden van alsmede het aan- en afvoeren van personeel en materieel van eenheden en staven, teneinde deze in staat te stellen hun opdracht uit te voeren.

De flexibiliteit die luchtmacht bieden, maakt het mogelijk om ook met betrekking tot logistieke ondersteuning maatwerk te leveren met minimale personele, materiële, en organisatorische belasting. Met strategische en tactische transportvliegtuigen en transporthelikopters kan het luchtmacht de meest afgelegen locaties bereiken. Logistieke ondersteuning met luchttransport vormt in de praktijk een onmisbare schakel voor ontplooiende

en ontplooiende eenheden. Luchttransportmiddelen leveren tevens een belangrijke bijdrage aan een exit-strategie, in het bijzonder als het gaat om het snel moeten ontzetten en evacueren van militairen of burgers. Door te investeren in logistieke netwerken streeft CLSK ernaar de inzetbaarheid van haar eigen middelen verder te optimaliseren.

EOC-7: Veiligheid en bescherming richt zich op het behoud van het eigen militair vermogen door de effecten van activiteiten van anderen, met inbegrip van letale en niet-letale wapeninzet, te beperken en de eigen vrijheid van handelen en wapeninzet te garanderen.

Het borgen van veiligheid en bescherming van eigen eenheden door het in eigen handen houden van de veiligheidsketen, zal een belangrijke randvoorwaarde blijven voor het inzetten van de krijgsmacht. Met het palet aan mogelijkheden op het gebied van veiligheid en bescherming levert het luchtmacht een essentiële ondersteuning aan het

optreden van de eigen krijgsmacht of van coalitie-eenheden. Een dergelijke inzet van het luchtwapen kan plaatsvinden in nationaal en internationaal verband en kan variëren van ISR tot bescherming tegen tactische ballistische raketten (TBM's¹¹) of gerichte vuursteun tegen andere vormen van lucht-, grond- of maritieme dreiging.

Acties zijn daarbij denkbaar in het gehele geweldsspectrum, uiteenlopend van een *show-of-force* / *show-of-presence*, via een gerichte waarschuwing tot en met het fysiek uitschakelen van tegenstand.

Daarbij kan snel en schaalbaar worden gereageerd op veranderingen in omstandigheden en geweldsintensiteit. Ook is het luchtwapen in staat aan ontplooide eenheden hoogwaardige medische evacuatie te leveren.

Uit bovenstaande beschrijvingen van de relatie tussen de EOC's en het luchtwapen, kan worden afgeleid dat de Commandant Luchtstrijdkrachten als autoriteit Luchtoptreden een breed palet aan inzetmogelijkheden kan bieden aan de Nederlandse politieke en militaire leiding. Het militaire gebruik van de derde dimensie, zowel in de atmosferische lucht als in de ruimte, zal een belangrijke bijdrage leveren en veelal randvoorwaardelijk zijn voor militair optreden. De capaciteiten van het Commando Luchtstrijdkrachten bieden mogelijke toepassingen binnen alle EOC-en. Dat betekent dat het CLSK haar verantwoordelijkheid moet blijven nemen om op hoogwaardig niveau haar bijdrage te kunnen blijven leveren ter ondersteuning van de Nederlandse politieke en militaire ambities in de toekomst.

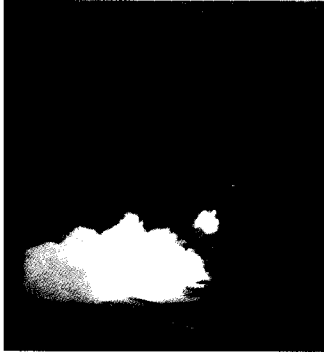
6. Ontwikkelingen van het CLSK naar 2020-2030

Op basis van de geschetste ontwikkelingen en trends en de hierboven beschreven rol van het luchtwapen in de EOC-en, kan een beeld worden geschetst van de ontwikkeling van het CLSK naar 2020-2030. De kwaliteit van mensen en middelen blijft daarbij de meest significante waarde.

---

¹¹ *Tactical Ballistic Missiles: Tactische Ballistische Raketten.*

Kwaliteit is randvoorwaardelijk om deel te kunnen blijven uitmaken van onwillekeurig welk profiel van militair optreden van de toekomst, of het nu gaat om hulpverlening of het pareren van enige vorm van tegenstand. Evenzo is het cruciaal om aansluiting te behouden bij toonaangevende bondgenoten of partners. Kwaliteit is vereist voor een geloofwaardige samenwerking met partners en om de vereiste ondersteuning aan maritieme eenheden en grondstrijdkrachten te kunnen leveren. Het gaat daarbij niet enkel over het zelfstandig beschikken over capaciteiten, maar ook om het toegang hebben tot capaciteiten.

Een geleerde les is dat de bruikbaarheid van het luchtwapen van directe invloed is op de inzetbaarheid van de krijgsmacht als geheel. De mensen en middelen van het Commando Luchtstrijdkrachten moeten een significante en onderscheidende bijdrage kunnen leveren aan de drie opgedragen hoofdtaken van de krijgsmacht. Deze bijdrage dient op flexibele wijze wereldwijd beschikbaar te kunnen worden gesteld, in alle stadia van conflicten en in alle denkbare scenario's en omstandigheden. Daarbij is het uitgangspunt om deze effectieve luchtmacht duurzaam en betaalbaar te houden.

Vanuit deze overwegingen kijkt het Commando Luchtstrijdkrachten naar de ontwikkelingen in de komende decennia. Via een aantal initiatieven zijn kwaliteitsimpulsen richting een toekomstbestendig Commando Luchtstrijdkrachten nu reeds zichtbaar, zoals het Project Vervanging F-16, versterking en uitbreiding van helikoptercapaciteit en luchttransport, kwaliteitsverbeteringen bij de geleide wapens en intensiveringen op het gebied van simulatie en genetwerkt optreden via datalinks.

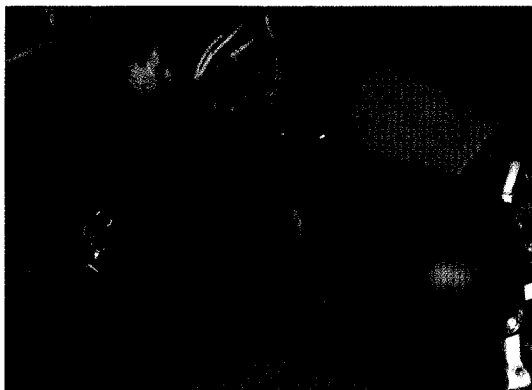
In het verlengde daarvan begeeft het Commando Luchtstrijdkrachten zich langs de volgende hoofdlijnen op weg naar 2020-2030:

1. Versterking van C4ISR¹². Het observeren, verkennen en vergaren van inlichtingen met een diversiteit aan sensoren is op alle niveaus van besluitvorming randvoorwaardelijk voor militaire inzet. De mogelijkheden voor en behoefte aan waarneming vanuit en over de derde dimensie zullen de komende decennia toenemen. Dat geldt zowel op strategisch niveau, met een *reach-back* capaciteit, als op tactisch niveau. C4ISR-capaciteit is een onderkende en belangrijke tekortkoming binnen NAVO. Binnen dit domein zal het CLSK haar kennis en capaciteiten verder ontwikkelen op het gebied van onbemande luchtvaartuigen, commando-

---

¹² C4ISR: *Command, Control, Computers, Communication, Intelligence, Surveillance, Reconnaissance*

voerings-capaciteiten, genetwerkt optreden via data-links (NEC) en het gebruik van de ruimte. Daarnaast zijn er ontwikkelingen die alle huidige hoofdwapensystemen van het Commando Luchtstrijdkrachten¹³ een belangrijker rol geven in het domein van C4ISR, met name door moderne sensoren en verbindingsmiddelen. Op het gebied van commandovoering zal de aandacht voornamelijk zijn gericht op het versterken van de samenhang en synergie tussen beschikbare capaciteiten tijdens de planning en de inzet van het luchtwapen.

In dat kader wordt de aandacht ook gericht op het ondersteunen van de commandovoering van partners, zowel *joint* als *combined*. Het oogmerk is een samenhangende inzet, gericht op het bereiken van een optimaal en maximaal effect tegen een minimale belasting van mensen en middelen. Deze ontwikkelingen leiden tot versterkingen in met name EOC-2 (gevalideerde inlichtingen), EOC-4 (effectieve inzet), EOC-5 (hoogwaardige commandovoering) en EOC-7 (veiligheid en bescherming).

2. Onbemande systemen winnen onmiskenbaar aan belang voor optreden van het Commando Luchtstrijdkrachten, met name voor langdurige of meer routinematige taken. De ontwikkelingen richten zich daarbij primair op het domein van ISR, maar breiden zich ook verder uit naar vormen van bewapend optreden onder vijandelijke omstandigheden. Het is van belang dat kennis en capaciteit worden opgebouwd op het gebied van operationeel gebruik en beheer van onbemande vliegtuigen. Specifieke aandacht zal daarbij gericht zijn op de wijze waarop onbemande vliegtuigen inzetbaar zijn in luchtruim dat ook door bemande vliegtuigen wordt gebruikt en door militaire of civiele instanties wordt gecontroleerd. Deze ontwikkelingen leiden tot versterkingen in met name EOC-1 (tijdige beschikbaarheid), EOC-2 (gevalideerde inlichtingen), EOC-4 (effectieve inzet) en EOC-7 (veiligheid en bescherming).

3. Kwalitatief hoogwaardige bewapening is vereist bij elke autonome inzet van het luchtwapen en elke bewapende ondersteuning aan andere eenheden van-

---

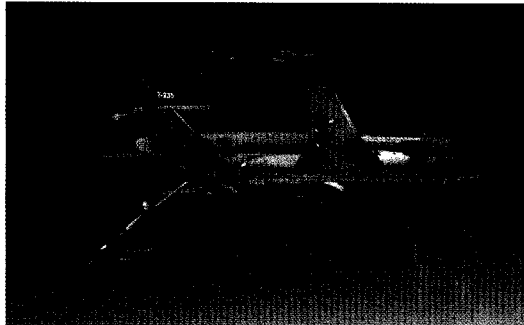
¹³ Commandovoering, Jachtvliegtuigen, Helikopters, Luchttransport en Geleide Wapens

uit de derde dimensie. Bewapening dient onder alle denkbare omstandigheden proportioneel en flexibel inzetbaar te zijn, gericht op maatwerk dat leidt tot het gewenste politiek-militaire effect. Dit vergt een kwalitatieve impuls van de beschikbare bewapening, waarbij ook bedoeld wordt op verdergaande ontwikkelingen van niet-letale bewapening die vanuit de lucht inzetbaar is.

Daarnaast gaat het om verdere ontwikkelingen van nauwkeurige *stand-off* bewapening en uiterst accurate bewapening met een kleine of schaalbare lading en multifunctionele projectielen voor de boordbewapening van diverse CLSK-platformen. Bij bewapening wordt gestreefd naar brede bruikbaarheid op zoveel mogelijk wapenplatformen. Daarbij is het van belang dat het wapenplatform geschikt is om deze ontwikkelingen in de bewapening te volgen en accommoderen. Deze ontwikkelingen leiden tot versterkingen in met name EOC-4 (effectieve inzet) en EOC-7 (veiligheid en bescherming).

4. Versterking van het luchttransport. Het militair luchttransport dient de gehele logistieke keten optimaal te ondersteunen, waarbij de doelstelling is die keten zo flexibel en compact mogelijk te houden. De traditionele onderverdeling tussen tactisch (intra-theater) en strategisch (inter-theater) luchttransport zal enerzijds herkenbaar blijven, maar zal anderzijds vervagen door breder inzetbare transportvliegtuigen. Bij voorkeur bieden transportmiddelen de mogelijkheid om zowel over langere, strategische afstanden te worden ingezet als ook binnen het inzetgebied, zodat de logistieke keten minimaal wordt onderbroken. Daarbij dient rekening te worden gehouden met alle klimatologische, geografische en meteorologische condities, evenals met de denkbare dreigingen tegen transportvliegtuigen en -helikopters. Door een goed op elkaar aansluitende combinatie van transportvliegtuigen en transporthelikopters kan ook de verste patrouillebasis of maritieme taakgroep snel en veilig worden bereikt.

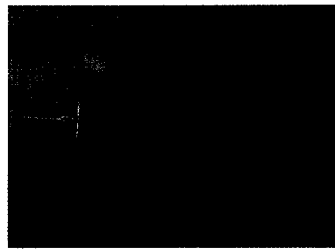
Een belangrijke ontwikkeling betreft het afwerpen van goederen vanaf grotere hoogte en het laten landen van die goederen met precisiegeleiding (*precision-air-drop*). Deze capaciteit kan leiden tot een aanzienlijk minder intensieve, complexe of kwetsbare uitvoering van luchttransport.

Daardoor kan een betere logistieke steun worden geboden aan eenheden die zich in moeilijk bereikbare gebieden bevinden of in gebieden waar sprake is van een hoge dreiging. In het verlengde van de transportcapaciteit is - met name bij de vastvleugelige transportvliegtuigen - een groot belang gelegen in het behouden en waar mogelijk versterken van de capaciteit om andere vliegtuigen bij te tanken in de lucht. Deze ontwikkelingen leiden tot versterking van met name EOC-1 (tijdige beschikbaarheid), EOC-3 (ontplooibaarheid en mobiliteit) en EOC-6 (adequate logistieke ondersteuning).

De hierboven beschreven ontwikkelingen van het Commando Luchtstrijdkrachten zullen plaatsvinden binnen enkele algemene kaders.

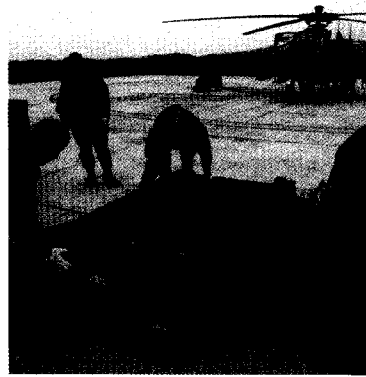
a. Een betaalbare luchtmacht door minder diversiteit aan multifunctionele systemen. Het Commando Luchtstrijdkrachten streeft naar een verdere oriëntatie op haar kerntaken. Het CLSK richt zich de komende decennia op standaardisatie en het terugbrengen van de diversiteit aan kwalitatief hoogwaardige middelen. Bij het terugdringen van typediversiteit dient te worden afgewogen welke middelen het best geëigend zijn om de taken uit te voeren. De systemen moeten flexibel inzetbaar zijn voor een breed scala aan taken, zowel in het meest complexe scenario als voor eenvoudiger opdrachten. Het kunnen borgen van kwalitatieve hoogwaardigheid gedurende de levensduur van systemen, verlangt dat kan worden aangesloten op een voldoende grote groep medegebruikers. Daarbij moeten de systemen een hoge mate van inzetbaarheid en betrouwbaarheid kennen. Op deze wijze wil het CLSK investeringen en exploitatie minimaliseren en tevens een maximale operationele inzetbaarheid en beschikbaarheid bereiken.

b. Investeren in een zo compact mogelijk volume aan hoogwaardig personeel. Het personeel binnen het CLSK is met haar vakmanschap en ervaring het fundament van een kwalitatief hoogwaardig luchtwapen. Het personeel blijft het meest bepalend voor de militaire kracht en de kwaliteit die met beschikbare middelen kunnen worden bereikt. In het voortdurende streven naar een zo beperkt mogelijke personele capaciteit in de CLSK-organisatie is de bijdrage van elke individuele medewerker van wezenlijk belang.

Creativiteit, ontwikkeling en lerend vermogen maken, in combinatie met een flexibele inzetbaarheid, het verschil tussen een gemiddelde en een succesvolle organisatie. Personele flexibiliteit omvat onder andere het intellectueel vermogen en de bereidheid het brede takenpakket uit te voeren. Ook omvat het de individuele capaciteit om die

diversiteit aan taken uit te kunnen voeren op uiteenlopende locaties en onder uiteenlopende omstandigheden. Deze kwaliteit wordt bereikt door zowel tijdens selectie als ook bij de opleiding en training aandacht te besteden aan de thema's kwaliteit en flexibiliteit. Voor de functies binnen het CLSK die bepalend zijn voor het bereiken van de vereiste operationele, materiële en logistieke flexibiliteit zal de werving van personeel gericht zijn op het kwalitatief hogere segment van de arbeidsmarkt.

Gedurende de loopbaan zijn het motiveren en voortdurend ontwikkelen van het personeel van belang, wat hand in hand gaat met het toepassen van gedifferentieerd belonen. De Nederlandse arbeidsmarkt, waar CLSK uit moet putten, staat onder een spanning die volgens analyses de komende decennia zal toenemen. Goed personeel is schaars en wordt schaarser. Gelet op de te verwachten ontwikkelingen op de Nederlandse arbeidsmarkt zal het CLSK de komende decennia streven naar een samenstel van wapensystemen, organisatiestructuur en bedrijfsvoering die een minimaal beslag legt op menselijk kapitaal.

Het opereren met luchtstrijdkrachten en het op verantwoorde wijze inzetbaar houden van vliegtuigen, helikopters en ondersteunende middelen, stelt niet alleen hoge eisen aan het personeel maar ook aan de organisatievorm waarin wordt gewerkt. Vakmanschap en professionaliteit moeten kunnen gedijen in een op de militaire luchtvaart gerichte organisatie, waarin de intrinsiek kwetsbare werkprocessen onder goede supervisie worden afgestemd en uitgevoerd. Daarbij gaat het niet alleen om een optimale interne samenhang, maar ook om samenhang met gelieerde activiteiten en organisaties buiten het Commando Luchtstrijdkrachten.

Succesvolle werving en behoud vereisen dat het CLSK zich profileert als goed werkgever. Goed werkgeverschap kent specifieke eisen binnen de militaire organisatie doordat het zich uitstrekt tot in het operatiegebied. De inzet van militairen en het oefenen onder realistische omstandigheden brengen het risico met zich mee dat mensen gewond raken of overlijden. Om dergelijke tragische en ingrijpende omstandigheden te voorkomen, besteedt het CLSK veel aandacht aan de bescherming van zijn personeel, zowel in vredesomstandigheden als tijdens inzet. Mede in dit licht wordt ernaar gestreefd, zo min mogelijk mensen en middelen in risicovolle omstandigheden te brengen. Dit betekent dat de operationele en logistieke *footprint* altijd zo klein mogelijk moet worden gehouden. Voor de toekomst zal de aandacht er op zijn gericht om de altijd beperkte personele

mogelijkheden meer als een uitgangspunt te gebruiken bij het maken van plannen. In plaats van de vraag 'Hoe komen we aan meer of beter personeel?' is het leidende beginsel 'Hoe gaan we het doen met het beschikbare personeel?'

c. Een duurzame luchtmacht die bewust omgaat met schaarse productiemiddelen. Het CLSK zal de komende decennia met haar mensen, middelen en werkwijzen de aandacht richten op een minimale belasting van schaarse productiemiddelen, waarbij het milieubewustzijn hoog in het vaandel staat. Dit gezichtspunt is mede gebaseerd op het gegeven dat alleen vanuit een milieubewuste benadering op de langere termijn het maatschappelijk draagvlak voor de luchtmacht in stand kan worden gehouden.

Een van de aspecten die hierin aan de orde komt, is een verdergaand gebruik van simulatie. Een hoogwaardige simulatorcapaciteit met gebruik van realistische scenario's levert bovendien een belangrijke bijdrage aan de kwaliteit van training en missievoorbereiding. Simulators kunnen stand-alone gebruikt worden voor meer basale en procedurele trainingen, maar ook in een netwerk waarbij de diverse simulators virtueel met elkaar en bij voorkeur *combined* en *joint* kunnen trainen. Op deze wijze bieden simulators een aanvulling op de daadwerkelijke training en missievoorbereiding.

Bovendien zoekt het CLSK aansluiting bij milieuvriendelijke projecten in de luchtvaartsector. In dit kader zal de komende decennia de aandacht gericht worden op onder andere alternatieve vliegtuigbrandstof, minder belastende vliegpatronen en het beperken van geluidshinder en ruimtebeslag op de grond en in de lucht. Met betrekking tot alternatieve brandstoffen zijn initiatieven ook gericht op een grotere strategische onafhankelijkheid van de afnemende voorraad van fossiele brandstoffen, welke zich voor een groot deel bevinden in potentieel minder stabiele gebieden.

d. Een acceptabele balans tussen werk en privéleven. Naast snelle inzetbaarheid van eenheden dienen operaties voor langere tijd volgehouden te kunnen worden. Voortzettingsvermogen hangt nauw samen met het vermogen om binnen de uit te voe-

ren operationele opdracht de personele belasting zoveel mogelijk te beperken en tevens het personeel een acceptabele balans te bieden tussen werk en privéleven. Zo zal in het brede kader van opleiden, oefenen, trainen en inzet, aandacht moeten blijven bestaan voor het aantal dagen en nachten dat personeel van huis is. Ervaring heeft geleerd dat het uitzenden van personeel in kortere, maar meer frequente periodes goede mogelijkheden biedt om een acceptabele balans te vinden tussen enerzijds het privéleven en anderzijds het werken op de vredeslocatie, een opleiding of oefening op soms ver van huis gelegen locaties en een inzet in een operatiegebied. Deze benadering is ingegeven door zowel goed werkgeverschap als het willen behouden van goed personeel. Het CLSK zal dan ook met maatwerk blijven streven naar een acceptabele balans tussen werk en privéleven.

7. Ter afsluiting

De afgelopen decennia heeft het Commando Luchtstrijdkrachten zich steeds verder ontwikkeld tot een expeditionaire capaciteit, niet alleen voor autonome inzet, maar tevens als belangrijke steun voor maritieme eenheden en grondstrijdkrachten. Op het gebied van luchtverkenning, vuursteun en bescherming als ook luchttransport, heeft in het bijzonder de trend naar verdere samenwerking met de andere krijgsmachtdelen zich verdiept en verstevigd. In dit licht ziet het CLSK goede aangrijpingspunten om de ambities van CZSK en CLAS naar 2030 mede invulling te geven.

Met behulp van scenario's worden trends of mondiale bewegingen beschreven en geanalyseerd. Desondanks is het onmogelijk een nauwkeurig beeld te schetsen van toekomstige omstandigheden waarbinnen de krijgsmacht zal worden ingezet. De Nederlandse maatschappij verlangt dat de krijgsmacht blijft voorbereid ook op nu nog onvoorstelbare en onvoorspelbare situaties. Voor de krijgsmacht in het algemeen en voor het CLSK in het bijzonder, betekent dit dat kwaliteit en flexibiliteit essentiële kernwaarden blijven.

De komende decennia blijft het CLSK zich dan ook vooral richten op hoogwaardige kwaliteit. Dit is een randvoorwaarde om in enig *joint* of *combined* scenario operationeel inzetbaar en relevant te zijn. Het betekent dat geïnvesteerd moet worden in mensen en middelen. Het CLSK hanteert daarbij als algemene grondbeginselen het streven naar blijvende betaalbaarheid van de luchtmacht en naar minimale belasting van productiefactoren. In het verlengde hiervan richt het CLSK zich op minder typediversiteit en meer multifunctionaliteit van systemen. Een belangrijk overkoepelend beginsel is duurzaamheid en een minimale belasting van ons leefmilieu. De instandhouding en inzet van het luchtwapen vereist van het CLSK-personeel een hoge mate van vakmanschap en

professionele taakuitvoering. Het werven, opleiden en behouden van goed personeel zal komende decennia dan ook veel aandacht vergen. In het verlengde hiervan staat goed werkgeverschap centraal. Tevens dient de organisatievorm te zijn toegerust op het optimaal functioneren van de militaire luchtvaart.

In de toekomst zullen accentverschuivingen plaatsvinden. De aandacht zal nadrukkelijker gericht zijn op een maximale synergie van de capaciteiten van het Commando Luchtstrijdkrachten en het ondersteunen van de politiek-militaire besluitvorming op alle niveaus. Daarbij zal een toenemende rol zijn weggelegd voor het verzamelen en verspreiden van inlichtingen met sensoren die in en vanuit zowel de atmosfeer als de ruimte een bijdrage leveren. Vooral op dit gebied zal een grotere rol zijn weggelegd voor onbemande vliegtuigen. Met betrekking tot de bewapening van jachtvliegtuigen en helikopters zal met name sprake zijn van toenemende precisie en bredere inzetbaarheid, terwijl tegelijk meer flexibiliteit ontstaat door een variëteit aan letale en niet-letale effecten. Langs deze weg zal er vooruitgang zijn in het kunnen ondersteunen van grond- en maritieme eenheden.

In de verdere ontwikkeling van het luchttransport zal sprake zijn van een bredere zowel strategische als tactische transportcapaciteit met een kleinere diversiteit aan types vliegtuigen en helikopters. Door ontwikkelingen in de C4ISR-capaciteiten en in operationele netwerken zullen vliegende platforms en grondgebonden geleide wapens in een grotere mate van synergie en integratie kunnen optreden. De commandovoering zal vooral gedimensioneerd worden op het kunnen versterken van de synergie tussen de verschillende capaciteiten van het CLSK en het optimaal laten aansluiten van deze capaciteiten op die van andere operationele commando's en internationale partners.

Langs bovenstaande lijnen zal het Commando Luchtstrijdkrachten zich blijven manifesteren als een relevante militaire capaciteit die als deel van de krijgsmacht ter beschikking staat van de Nederlandse regering. Door op gerichte wijze te blijven investeren in het luchtwapen kan het CLSK haar rol binnen het geheel van de Nederlandse krijgsmacht blijven vervullen.

Alle gebruikte foto's: AVDD.
